

STALJINSKI OBRAČUN S JUGOSLAVENSKIM PARTIJSKIM RUKOVODSTVOM U SSSR-u¹

Ivan Očak

UVOD

U posljednje vrijeme u svijetu se mnogo piše i raspravlja o tzv. staljinističkim čistkama u Sovjetskom Savezu, kao o posebnom fenomenu. Za Komunističku partiju Jugoslavije fenomen Staljina i njegovih čestki predstavljaju posebnu stranicu njene povijesti upravo zbog toga što je na produžetku mnogih prijeratnih i poslijeratnih godina ta stranica bila potpuno zatvorena, zabranjena za čitanje i izučavanje, o njoj se više slutilo nego znalo iz rijetkih memoarskih kazivanja. Ono što se i znalo i koliko se znalo, uvijek se u partijskim krugovima ili osporavalo ili drugačije tumačilo. Nakon XX. kongresa Komunističke partije Sovjetskog Saveza (KPSS) održanoga 1956. godine i nakon tzv. »Tajnog referata N. S. Hruščova« u kojem je razobiljen »kult Staljina«, odnosno staljinističke čistke i represije, saznali smo i o stradanju jugoslavenskih komunista, odnosno čistkama u KPJ. Ono što znamo danas u odnosu Jugolavena prema staljinizmu i staljinističkim čistkama saznali smo iz memoarskih zapisa Ante Cilige (1935)², Živojina Pavlovića³ (1940) ili od takvih »sibirskih robijaša«, kao što su bili Karlo Štajner,⁴ Julius Baranovski,⁵ Agata Oreški,⁶ Božo Kuštera.⁷

Temom označenom u naslovu još se nije bavila detaljnije jugoslavenska, a još manje sovjetska historiografija. Stoga će ovo biti jedan od prvih po-kušaja detaljnijeg istraživanja jednoga važnog segmenta staljinističkih čistki u redovima jugoslavenske emigracije u SSSR-u.

¹ Ovo je fragment iz monografije na temu: »Jugoslavenska emigracija u SSR-u i staljinističke čistke.«

² Ante Ciliga, *Liberte pour les proletaires emprisonnés en U.R.S.S. »La Vérité«*. Paris 1e 27. XII. 1935. i dr.

³ Živojin Pavlović, *Bilans sovjetskog termidora*. Beograd 1940.

⁴ Karlo Štajner, 7000 dana u Sibiru. Zagreb, 1971; *Isti, Povratak iz Gulaga* Zagreb 1982.

⁵ Julius Baranovski, *Zatvorska i sibirска sjećanja (1926—1957)* Zagreb 1981; *Isti, Sibirski led u srcu*. Knj. 1—3. Zagreb, 1985.

⁶ Vlado Oreški i Milan Nikolić, *Sibirski pečat*, Zagreb 1983.

⁷ Božo Kuštera, *Od Ugljena do Varkute*. Zagreb, 1984.

Za jugoslavenske komuniste i KPJ pitanje staljinističkih čistki osobito je teško i bolno kad se zna s kakvim su entuzijazmom, ljubavlju i poštovanjem prije i za vrijeme rata govorilo i pisalo o SSSR-u, Staljinu i Kominterni. Sovjetski Savez je između dva rata bio jedina socijalistička zemlja u kojoj je stvorena radničko-seljačka država, koji je služio radnom narodu svijeta, pa i našoj zemlji, kao primjer, SSSR je bio nada uždanica i utočište za sve progonjene komuniste poslije objave Obznane (1920), Zakona o zaštiti države (1921) i šestojanuarske kraljevske diktature 1929. godine. J. V. Staljin je smatran za vođu proletarijata čitavog svijeta, a Kominterna kao štab međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta koji je prema karakteristici Josipa Broza Tita u prvim godinama dok je još bio živ V. I. Lenjin »pružala pomoć našoj Partiji. Zahvaljujući pomoći Kominterne naša Partija je mogla da se orijentiše na pravilnije zauzimanje stavova u nacionalnom i seljačkom pitanju... Kominterna je učinila izvjestan napor da se prebrodi frakcionaštvo u našoj Partiji. Kominterna je doprinijela i školovanju naših kadrova koji su bili u emigraciji itd...«.⁸

O Sovjetskom se Savezu u Jugoslaviji u ilegalnim uvjetima pisalo i vodila propaganda. Tajno se širila knjiga Augusta Cesarca i Miroslava Krleže o SSSR-u,^{8a} održavala se predavanja o uspjesima prve socijalističke zemlje. Sve je to pridonijelo da je san i mašta svakog naprednog čovjeka i naročito komunista bila da vidi zemlju svojih snova. Rijetkim je to uspijevalo.

U SSSR su ilegalnim kanalima mogli odlaziti između dva rata u prvom redu partijski funkcionari, koje je Kominterna pozivala na razne međunarodne kongrese i savjetovanja, zatim mlađi partijski kadrovi koji su slani na školovanje u Moskvu i napokon progonjeni komunisti koji u uvjetima diktature u Kraljevini Jugoslaviji nisu mogli živjeti zbog žestine progona policije. U SSSR-u su se u to vrijeme našli i kao emigranti bivši sudionici oktobarske socijalističke revolucije i građanskog rata, koji se nisu smjeli vratiti u zemlju. Tu je bila koncentrirana i veća grupa naših iseljenika iz Amerike i Kanade, koji su na poziv V. I. Lenjina odmah nakon revolucije počeli dolaziti da pomognu u izgradnji socijalizma u SSSR-u.^{8b} U Moskvi je, dakle, između dva rata bila brojna politička i ekonomski emigracija. Što se tiče njihova života i djelovanja treba reći da su bili potpuno potčinjeni uvjetima bivstva i rada sovjetske zemlje i sovjetskih komunista.

Svesavezna komunistička partija (boljševička) SKP (b) proživljavala je između dva rata mnoge krize. Nakon smrti vođe savjetske partije i sovjetske države V. I. Lenjina i dolaskom na vlast J. V. Staljina vodila se složena borba u redovima SKP (b). Staljin je nastojao učvrstiti svoju poziciju pa je intrigama stvarao grupe oko sebe, za svoju podršku, da bi ih se kasnije oslobođao i istrebljavao, a u prvom redu starih boljševičkih kadrova. Tako su nastajale struje, grupe protiv kojih se kasnije vodila energična borba. Zanimljivo je da su komunističke partije pojedinih zemalja, kao sekcije — članice Komunističke in-

⁸ Josip Broz Tito, Četrdeset godina revolucionarne borbe Komunističke partije Jugoslavije, Zbornik »Josip Broz Tito. Radnička klasa i Savez komunista Jugoslavije (1926—1977), Knj. 2, Sarajevo 1982, 336—337.

^{8a} Vidi: Vuk Korneli (August Cesarec), Današnja Rusija, 1937; Isti, Putovanje po Sovjetskom Savezu. Na Uralu i na Volgi, Zagreb, 1945; Miroslav Krleža, Izlet u Rusiju, Zagreb, 1925.

^{8b} Ivan Očak, Jugoslavenski emigranti iz SAD u Sovjetskom Savezu, Zagreb, 1985.

ternacionale (KI), prenosile u svoje redove probleme i borbu analogno onoj koja se vodila u SKP (b). Taj i takav utjecaj shvatljiv je kad se zna da su mnoge komunističke partije bile u ilegali, a njihova je emigracija materijalno i moralno zavisila od KI, odnosno SKP (b).

Komunistička partija Jugoslavije spadala je među disciplirane sekcije Kominterne. Krajem dvadesetih godina susrećemo se s pojmom tzv. frakcionaških borbi, dijeljenih na »lijeve« i »desne« frankcije, tj. na one koje su se potpuno potčinjavale Kominterni i one koje su pokušavale istupiti s nekim svojim pogledima, često označavanima kao revisionističkima. Kasnije će ta borba u KPJ prerastati u osobne obračune, sve po uzoru borbe koju je od početka dvadesetih godina vodio Staljin protiv svojih jučerašnjih saveznika — Trockoga — trockista buharinovaca i drugih.

Cilj je ovog rada da pokaže i proanalizira jednu od najstravičnijih stranica povijesti KPSS i KPJ — kad se J. V. Staljin obračunavao s najvišim jugoslavenskim partijskim kadrovima, koji su se našli između dva rata kao emigranti u Sovjetskom Savezu.

O partijskim čistkama

Za odnose jugoslavenske emigracije u SSSR-u i Kominterne i SKP (b) karakteristična je tzv. institucija tzv. partijskih »čistki«.

O periodičkim čistkama u komunističkim partijama riješeno je još na II. kongresu Kominterne 30. srpnja 1920. godine (za vrijeme V. I. Lenjina). Ondje je rečeno da »Komunističke partije svih zemalja u kojima komunisti rade legalno, obavezni su da provedu periodičke čistke (preregistraciju) osobnog sastava partijskih organizacija, kako bi sistematski očistili partiju od sitnoburžoaskih elemenata koji su se neminovno prilepili«.⁹ U Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševička) u SSSR-u provedene su čistke 1921, 1924, 1925, 1929/1930, 1933. Smatralo se da su te čistke i preregistracije članstva »učvršćivale redove partije, podizale njenu borbenost, jačale osjećaj odgovornosti svakog člana partije za rad u partiji«.¹⁰

Radikalnije čišćenje Savezne komunističke partije (boljševika) u SSSR-u bilo je najavljeni na Ujedinjenom plenumu CK SKP (b) od 7—12. I. 1933. godine. Prema odluci plenuma čistka se trebala provoditi u toku čitave 1933. godine. U travnju 1933. godine to je rješenje bilo ozakonjeno specijalnom Odlukom CK i CKK SKP (b) o čistki u partiji.^{10a}

Prema odluci i razrađenim pravilima CK i CKK SKP (b) čistka je imala zadaću da uzdigne ideološki nivo člana partije, da politički i organizacijski učvrsti partiju, da pojača povjerenje prema partiji milijunskih bespartijskih masa.

Ta će se zadaća za vrijeme čistke ostvariti: »a) provođenjem otvorene i poštene samokritike članova partije i partijskih organizacija, b) provjeravanjem

⁹ 2-oú Kongress Kommunističeskogo internacionala, Stenografičeskij otčit. Peterburg, 1921, 565.

¹⁰ KPSS v rezolucijah i rešenjih sjezdov, konferencij i plenumov CK. Tom pjatij 1931—1941, Moskva 1977. 89.

^{10a} Isto.

rada svake partijske čelije sa stanovišta izvršenja zaključaka i direktiva partije, c) privlačenjem k radu čistke radnih bespartijskih masa i d) čišćenjem iz partije ljudi, koji nisu opravdali visoko zvanje člana partije«.¹¹

Naravno, sve su te čistke u SSSR-u bile obavezne i za jugoslavenske emigrante — članove SKP (b), ali i za one koji su ostali članovi KPJ, a živjeli su u SSSR-u kao politički emigranti. Oni su prolazili čistku u onim mjestima i partijskim jedinicama gdje su radili.

O rezultatima čistke u KPJ među jugoslavenskim emigrantima u SSSR-u prvi put se raspravljalo na sjednici Politbiroa CK KPJ od 28. II. 1933. godine. Tu je, naime, riješeno da se donese rezolucija o rezultatima čistke. Razlog tome bio je sukob s Kirschom (Đukom Cvijićem) bivšim političkim sekretarom CK KPJ, a od 1931. godine političkim emigrantom koji je tvrdio da je provođenje čistke po direktivi Kominterne i SKP (b) miješanje u unutrašnje stvari KPJ te da se pitanjem eventualne čistke treba baviti isključivo KPJ bez udjela drugih partija.^{11a} Partijsko je rukovodstvo na takav Cvijićev stav reagiralo vrlo oštro i nije se složilo s njegovom žalbom da je čistka »pretresala posljedice organizacionog sloma partije bez izučavanja uzroka«. Rukovodstvo je smatralo da je »čistka pretresala samo držanje pojedinih partijskih članova sa stanovišta partijske discipline, proverenosti vernosti KI [Komunističkoj internacionali] i likvidacije grupaštva i frakcije. Netočno je da je čistka imala političku bazu, jer je rezolucija KI i odluka KI o pitanju partijskog rukovodstva i bila politička baza odluka komisija po čistki«.¹²

Jedan od razloga žalbe Đure Cvijića bilo je i isključenje iz KPJ Tatjane Marinić, njegove žene, koja je bila od 1933. godine u emigraciji.

U pismu rukovodioca KPJ J. Čižinskog Gorkića, partijskom predstavniku pri KI, Gregoru Mitroviću od 15. IV. 1933. čitamo da se Tatjana Marinić žali na rješenje komisije čistke koja, prema njezinim riječima, nije zadovoljila odlukama Kominterne. Osim toga i sam Đuka Cvijić je bio podvrgnut ispitivanju komisije za čistke. Zbog svega toga već 26. travnja 1933., na sastanku Privremenog rukovodstva KPJ, (koje su sačinjavali J. Čižinsky Gorkić, V. Ćopić i B. Parović) doneseno je tajno »Rješenje Privremenog rukovodstva KPJ o rezultatima čistke«. Rečeno je:

»1. Rezultati čistke članova Kompartije Jugoslavije pokazuju da je odluka IK KI o neophodnosti provođenja čistke bila apsolutno pravilna i na vrijeme.

Čistka je imala cilj: a) da raščisti atmosferu nepovjerenja među drugovima i sumnje koja je vladala među emigracijom; b) da organizacionim mjerama utječe na ove elemente iz emigracije, koji su bez obzira na sve opomene produžili s rastvaranjem partije frakcionom i grupaškom borbom; c) preko primjernih kazna drugova zbog nekomunističkog ponašanja na policiji i na sudu, da se podigne komunistički moral u redovima partije i time pomoći tačne primene komunističkog vladanja nad organima klasnog neprijatelja; d) istražiti konkretne slučajeve, postojeće nesporazume o partijskom povjerenju.

¹¹ Isto, 99.

^{11a} I. Očak, Braća Cvijići, Zagreb, 1982.

¹² Arhiv Instituta historije radničkog pokreta Hrvatske (AIHRPH), f. KI MF 107/429, Kut. 697.

Privremeno rukovodstvo sa zadovoljstvom konstatira da je komisija IKK za čistku članova KPJ u osnovnom pravilno izvršila zadaću, koja joj je bila postavljena.

2) Na osnovi toga Privremeno rukovodstvo saglašava se s konkretnim odlukama čistke i istovremeno ističe, da ono smatra potrebnim da se komisija za čistku ne zadržava samo na realizaciji rješenja koji se tiču pojedinih članova, nego da s odjelom kadrova iz ove čistke izvede političke zaključke naše partije o pitanju kadrova...«

Na osnovi diskusije je zaključeno:

- a) da se objave rezultati čistke u štampi s političkim komentarom
- b) da se pojača odgoj članova u duhu ispravnog komunističkog ponašanja u sudu i za vrijeme istrage s tim ciljem da se odmah izdaju razrađene direktive: 1) pravila konspirativnog rada, 2) o vladanju za vrijeme istrage na sudu i 3) o značajnim poukama iz provala.
- c) da se razradi zadaća partije po liniji razvitka i odgoja boljševičkih kadrova.

4) U vezi s pitanjem kadrova Privremeno rukovodstvo smatra potrebnim već sada odrediti ove principe:

- a) vezu s radničkim masama i seljaštvom s odjelom kadrova iz ove čistke, da izvede političke zaključke naše partije o pitanju kadrova.

Osim pitanja Đ. Cvijića i T. Marinić na dnevnom redu bila su pitanja većeg broja članova KPJ koji su zbog raznih razloga bili isključeni iz KPJ ili se trebalo razmisiliti o mogućnosti njihova povratka u KPJ. Što se tiče konkretnih zaključaka komisije za čistku, Privremeno rukovodstvo stavlja u zadatku da se rješenje o drugu Kirschu (Đ. Cvijić) i da se posebno objasni k čemu se odnosi nepotpuno shvaćanje organizacionih principa boljševizma, ponašanje prema jugoslavenskom partijskom rukovodstvu.

U rješenju o Tatjani (Marinić), uzimajući u obzir uvjete rada i mjesto u kojem ona živi nudi se da se pošalje »... sav materijal koji se odnosi na nju...«. Riješeno je, također, da se svima onima »... koji su isključeni u većini¹³ slučajeva zbog grupne borbe i koji su dragocjeni za partiju (Dragačevac [Kosta Novaković], Martinović [J. Mališić], Makarjanc i Kerber [A. Mavrak]) da šansa da se, u slučaju priznanja svojih grešaka i otkaza od daljnje grupaške borbe, vrate za neko vrijeme u partiju. Predlažemo da se u takvim slučajevima to zapiše u rješenju...«¹⁴

U vrijeme spomenutih partijskih čistki u KPJ Čižinsky Gorkić objavljuje članak pod naslovom »O čišćenju redova naše partije«¹⁵ u kojem se osvrće na značenje čišćenja redova partije i pouke koje iz toga slijede. On piše da čišćenje redova partije od raznih antipartijskih elemenata ima posebno značenje u borbi »za svoju boljševizaciju, za pretvaranje u borbenu, povezanu sa masama boljševičku partiju, sposobnu da vaspita i povede mase u konačnu bitku za vlast sovjeta...«

¹³ U originalu rusizam »v boljšinstve«.

¹⁴ V. bilj. 12.

¹⁵ »Klasna borba«, br. 2 (23—24) Mart—april 1934.

KPJ je čistkama 1932—1933. godine obuhvatila velik dio rukovodećeg kada i znatan dio emigracije u SSSR-u. Sve te partiske čistke, međutim, nisu imale ništa zajedničkoga s krvavim čistkama koje je provodio J. V. Staljin, nakon ubojstva člana Politbirao i sekretara lenjingradske oblasti S. M. Kirova.

Istinu o krvavim Staljinovim čistkam otkrio je na XX. kongresu KPSS 1956. godine generalni sekretar N. S. Hruščov u svom »Tajnom referatu«.¹⁶ O čistkama — likvidacijama koje je provodio Staljin, N. S. Hruščov je tada rekao: »... nakon nekoliko godina kad je socijalizam u našoj zemlji bio u osnovi izgrađen, kad su eksplotatorske klase bile uglavnom likvidirane, kad se sovjetska društvena struktura radikalno izmjenila, kad se socijalna baza za političke pokrete i grupe neprijateljske prema Partiji radikalno smanjila, kad su ideološki protivnici Partije bili odavna politički poraženi — tada je pokrenuto njihovo kažnjavanje ...«.¹⁷

Baš tada, reklo bi se bez suštinskog razloga (1935, 1937, 1938), počela je praksa masovnih represija pomoću državnog aparata, najprije protiv neprijatelja lenjinizma — trockista, zinovjevaca, buharinovaca, koje je Partija odavno politički porazila, a poslije i protiv mnogih poštenih komunista, protiv partiskih kadrova koji su ponijeli težak teret građanskog rata i prvih vrlo teških godina industrijalizacije i kolektivizacije, koji su se aktivno borili protiv trockista i desnih za pobjedu lenjinističke linije u Partiji.

Staljin je bio tvorac pojma »neprijatelja naroda«. Hruščov objašnjava: »Ovaj je izraz automatski učinio nepotrebним da se dokažu ideološke zablude čovjeka ili ljudi upletenih u neko sporno pitanje; ovaj je izraz omogućio upotrebu najokrutnijih kažnjavanja kršeći sve norme revolucionarne zakonitosti, protiv svakoga koji se na bilo koji način nije slagao sa Staljinom, protiv onih koji su bili samo osumnjičeni zbog neprijateljske namjere, protiv onih koji su bili na zlu ...«.¹⁸

Obračun s rukovodstvom KPJ

Prva masovna hapšenja u SSSR-u starih članova rukovodioca SKP (b) bila su ljeti 1936. godine. Tom su prilikom uhapšeni najviši sovjetski rukovodioci: Zinovjev, Tomski, Smirnov, Rykov, Kamenjev, Buharin, Sokolnikov¹⁹ i dr. Rykov i Buharin su tom prilikom ostavljeni za drugi proces.

Povodom tog procesa CK KPJ se obratio svom članstvu okružnicom od 3. rujna 1936. godine ovog sadržaja:

»Proces protiv trockističko-zinovjevskih fašističkih bandita, koji se nedavno održao u Moskvi, pokazao je te agente fašističke kontrarevolucije u svoj njihovo gnusnosti i odvratnosti. Izgubivši nadu da bi ikada mogli ponovo steći povjerenje radničkih i radnih masa, koje su ih prezrele i odbacile zbog njihove zločinačke borbe protiv ostvarenja genijalnog staljinskog plana — izgradnje socijalizma, trockističko-zinovjevski gadovi latili su se krajnjih najgnusnijih

¹⁶ Tajni referat N. S. Hruščova, Zagreb, 1970, 26.

¹⁷ Isto, 27.

¹⁸ Isto, 27.

¹⁹ Tek u lipnju 1988. godine spomenuta grupa osuđenih i tada likvidiranih posmrtno je rehabilitirana (»Pravda«, Moskva VI. 1988.)

sredstava borbe: terorističkih akata protiv partijskih vođa i vođa sovjetske vlasti u cilju da Partiju obezglave i da onda ponovo dođu na vlast. Naročito su ti podlaci napregli sve svoje sile da ubiju druga Staljina, svemu međunarodnom proletarijatu najmilijeg čovjeka, čija je genijalna dalekovidnost osigurala grandiozne pobjede socijalizma u Sovjetskom Savezu, toj uzdanici radnih i ugđjetenih masa cijelog svijeta. Da bi lakše ostvarili svoje podle planove, trockističko-zinovjevske bestije repile su se s njemačkim fašizmom i fašističkom tajnom policijom (Gestapo) uz čiju pomoć su ubacivali u Sovj[etski] Savez atentatore, koji su imali da ubiju druga Staljina i njegove najbliže suradnike.

U toku istrage utvrđeno je da je ubojstvo druga Kirova, jednoga od najdivnijih neimara socijalizma, izvršeno na osnovi odluke ujedinjenog trockističko-zinovjevskog kontrarevolucionarnog centra u kome su bili Zinovjev, Kamenjev, Jedokimov, Smirnov, Mrackovski i Ter-Vaganjan.

Blagodareći budnosti sovjetskih organa ostvarenje ostalih zločinačkih planova tih agenata međunarodnog fašizma osujećeno je. Sovjetski sud izrekao je svoju osudu nad zločincima. Zločinci su streljani.

Međutim, pitanje zločinačkog rada trockističko-zinovjevskih bandita ne tiče se samo Sovj[etskog] Saveza i sovjetskog suda. To pitanje tiče se još i kako radnih i ugnjetavanih masa cijelog svijeta, tiče se i naše partije i radnih i ugnjetavanih masa u zemljama Jugoslavije. Atentati koje su trockističko-zinovjevski banditi pripremali na druga Staljina i ostale vođe VKP b) jesu sastavni dio plana međunarodnog fašizma: plana izazivanja novog svjetskog rata i uništenje Sovjetskog Saveza, koji vodi najodlučniju borbu za mir i bratsku slogu među narodima.

Dužnost je naša da o zločinačkom radu trockističko-zinovjevskih bandita obavijestimo što šire mase i da taj zločinački rad najodlučnije osudimo. Naša partija ima još naročitog razloga da izrekne najodlučniju osudu nad tim zločincima zbog toga što se u njihovim redovima nalaze dva perfidna tipa koji su nekada bili članovi naše partije: Voja Vujović²⁰ i Ciliga.²¹ *Podlačina Voja Vujović u toku niza godina lagao je Partiju da je prekinuo svoje veze sa trockističko-zinovjevskim banditima, s kojima je u zajednici ranije vodio podlu borbu protiv druga Staljina i rukovodstva VKP b). Istraga u vezi sa ubojstvom druga Kirova dokazala je da je dvoličnik Voja Vujović, dajući izjave lojalnosti prema partiji i drugu Staljinu održavao najtješnje veze s kontrarevolucionarnim trockističko-zinovjevskim centrom, sa ubicama Kirova i organizatorima atentata na druga Staljina.*

Fašistički bandit dr. Ante Ciliga, koji je radi svog kontrarevolucionarnog rada bio nekoliko godina osuđen na progonstvo, uz pomoć Musolinijevog poslanstva u Moskvi doputovao je nedavno iz Sovj[etskog] Saveza i pokušava da posije svoje podlo, kontrarevolucionarno sjeme u Jugoslaviji i u redovima naše emigracije.

Nikakve poštede trockističko-zinovjevskom podlacu Voji Vujoviću!

²⁰ Vojo Vujović (1897—1937) Vidi: Branislav Gligorijević, Između revolucije i dogme. Zagreb, 1983.

²¹ Ante Ciliga (1898) vidi: Ivan Očak, Petar Strčić, Pisma Ante Cilige glavnom uredniku »Nove Evrope« Milan Čurčinu (1936—1940), »Radovi«, vol. 20, Zagreb, 1988.

Onemogućiti svaki dodir s radničkim i oslobođilačkim pokretom fašističkom banditu Ciligi!...«.²²

Ta okružnica svjedoči da je CK KPJ pod rukovodstvom generalnog sekretara CK KPJ Josipa Čižinskog Gorkića potpuno odobravao taj proces i dao direktivu u tom smislu svim svojim partijskim organizacijama: »Taj materijal bezodvlačno dostavite svim partijskim organizacijama i da se pobrinete da svi partijski komiteti i organizacije pretresu pitanje zločinačkog rada trockističko-zinovjevskih kontrarevolucionarnih organizacija i da po tom pitanju zauzmu svoj stav...«.²³

Na osnovi onoga što se kasnije događalo, može se tvrditi da je to ujedno bio signal za radikalno čišćenje u vlastitim redovima.

Upravo u vrijeme Staljinova razračunavanja sa svojim protivnicima u starim boljševičkim kadrovima u Moskvi nalazili su se mnogi jugoslavenski politički emigranti pa su i oni pali u čuvenoj čistki. O tim događajima u Moskvi zabilježeno je, ali vrlo kratko, u »Povijesti Saveza komunista Jugoslavije«: »Usporedo s čistkama koje su dobine široke razmjere u Svesaveznoj komunističkoj partiji (boljševika), označavajući kulminaciju Staljinovog obračunavanja sa starim revolucionarima, u Sovjetskom Savezu počela su hapšenja pojedinih funkcionera drugih partija. Inscenirani su sudske procese mnogim istaknutim pojedincima međunarodnog komunističkog pokreta, a neke partije poput KP Poljske i KP Koreje, bile su raspушtenе. U toku 1937—1938. godine pohapšeno je preko stotine jugoslavenskih revolucionara, neosnovano optuženih da su 'imperialistički špijuni' i 'trockisti', a zatim su većinom streljani ili nestali bez traga...«.²⁴

Među političkim emigrantima koji su u to vrijeme bili u Moskvi i koje su zadesile staljinističke čistke bili su i *bivši politički sekretari CK KPJ*: Filip Filipović, Sima Marković, Đuka Cvijić, Jovan Mališić i Antun Mavrak.

Filip Filipović (pseudonimi: Boško Bošković, R. Baum, Karić)

Među najpoznatije sekretare CK KPJ spada svakako Filip Filipović, poznat u SSSR-u kao Boško Bošković. Nedavno (1987) u Beogradu objavljeno je sedam knjiga njegovih sabranih djela, a osim toga o njemu postoji i opširna literatura.²⁵

Rođen 1878. godine u Čačku, školovao se u Beogradu, i u Petrogradu. Srbiju je morao napustiti nakon atentata na kralja Milana Obrenovića 1899. godine kad su počela gonjenja naprednih ljudi. U Petrogradu se Filip kao student povezao s ruskim socijaldemokratima i sudjelovao u buržoasko-demokratskoj revoluciji 1905—1907. godine. Nakon završenog Fiziko-matematskog fakulteta

²² Arhiv CK SKJ, f. KI — 1936/314 (Potertao I. O.)

²³ Isto, (Potertano u originalu).

²⁴ Povijest Saveza komunista Jugoslavije, Beograd, 1985, 152—153.

²⁵ Olga D. Mitrović, Filip Filipović kao pedagog i metodičar matematike »Nauka i priroda«, 1956; Pero Damjanović, Filip Filipović, Fragmenti za biografiju. »Godišnjak grada Beograda«, knj. VI, 1859; Ubavka Vujošević, Novi podaci o delatnosti Filipa Filipovića, »Prilozi za istoriju socijalizma«, br. 3. Beograd, 1966, U. Vujošević i B. Gligorijević, Pisma Filipa Filipovića rukovodiocima Seljačke internacionale u Moskvi 1926—1930. »Prilozi za istoriju socijalizma«, knj. 10. Beograd, 1976. Godine 1978. održan je u Beogradu znanstveni skup povodom 100-godišnjice rođenja F. Filipovića. O tome vidi zbornik: Filip Filipović, Revolucionarni misao, Beograd, 1983; Đuro Đurašković, Osam sekretara Partije, Beograd 1982. i dr.

Petrogradskog univerziteta zaposlio se u Demidovskom ženskom zavodu, kao nastavnik matematike. Šalje korespondencije u Beogradske »Radničke novine« i »Borbu«. Vraća se u Srbiju 1912. godine i zapošljava se na dužnosti sekretara Radničke komore. Razvija vrlo intenzivnu agitatorsku i publicističku djelatnost sve do prvog svjetskog rata. Nakon pobjede u Rusiji oktobarske socijalističke revolucije F. Filipović vrlo aktivno propagira tekovine revolucije te zajedno s povratnicima iz Sovjetske Rusije — sudionicima oktobarske revolucije — radi na osnivanju Komunističke partije. Bio je jedan od vrlo aktivnih osnivača i prvi sekretar Socijalističke radničke partije Jugoslavije (Komunista) (SRPJ/K) 1919. Zbog svega toga našao se među prvima pod udarom policije. Uhapšen je u tzv. aferi Diamantstein kojom je policija na provokatorski način pokušala likvidirati komunistički pokret u zemlji optuživši Partiju za pripremu »boljševičkog prevrata«.²⁶ Pod pritiskom mesa i energičnog držanja optuženih »izdajnički proces« je završio u korist optuženih. Kasnije, uoči Drugog vukovarskog kongresa SRPJ (K) (1920) vodi odlučnu borbu s reformistima (centrumašima) što je našlo odraza i u Programu KPJ na kojem je on najviše radio. Tim je programom odbijeno shvaćanje reformista da radnička klasa može bez revolucije, parlamentarnim putem doći na vlast.

F. Filipović je nakon kongresa Partije gdje je ponovno izabran za sekretara sudjelovao u općinskim izborima te pobjeđuje u Beogradu, gdje je izabran za predsjednika općine, ali je policija vrlo brzo 27. VIII. 1920. rasturila novoizabranu općinsku upravu na čelu s F. Filipovićem. Uskoro je suđen na dvije godine robije zajedno sa 59 narodnih poslanika KPJ u tzv. Vidovdanskom procesu. Poslije robije na Trećoj partijskoj konferenciji (1—4. I. 1924) određen je za delegata za Peti kongres Komunističke internacionale na kojem je izabran za člana Izvršnog komiteta Komunističke internacionale — tog najvišeg organa međunarodnog radničkog i komunističkog pokreta. Od tog vremena djeluje u emigraciji. Radi u Moskvi, zatim sudjeluje na Trećem kongresu KPJ u Beču (17—22. svibnja 1926) Na tom je kongresu ponovno izabran za člana CK KPJ, a nekoliko dana kasnije na sjednici Politbiroa CKKPJ određen je za odgovornog urednika organa KPJ časopisa »Klasna borba«. Zatim sudjeluje na savjetovanju rukovodećeg aktiva KPJ u travnju 1928. godine u Moskvi na kojem su potvrđeni antifrakcijski zaključci Osme zagrebačke konferencije. Filip Filipović je nakon moskovskog savjetovanja došao u zemlju na čelu novog Biroa CK KPJ da proveđe odluke Otvorenog pisma Kominterne Komunističkoi partiji Jugoslavije i izvrši pripreme za četvrti kongres KPJ.²⁷ U toku 1928. i 1930. F. Filipović djeluje kao član CK KPJ. Obavljajući tu dužnost on predstavlja KPJ i Balkansku komunističku federaciju na Savjetovanju s delegacijom talijanskih komunista koju je predstavljao Luigi Longo. Osim toga predstavlja Jugoslaviju na Prvom evropskom seljačkom kongresu u Berlinu.²⁸

Njegova svestrana aktivnost pojačana je izborom na XI. plenumu JKCI 25. ožujka 1931. godine za kandidata za člana Predsjedništva Izvršnog komiteta Komunističke internacionale. Kratko vrijeme bio je na čelu Centralne rukovođeće instance KPJ zajedno s Milošem Markovićem, Vojom Semlekarcem, Ivanom

²⁶ Istoriski arhiv Beograda, f. 998 D — XXV — 922.

²⁷ J. Broz Tito, Borba i razvoj KPJ između dva rata. Zbornik »Tito—Partija«, Zagreb, 1977, 34.

²⁸ Đ. Đurašković, Osam sekretara Partije. Beograd 1982, 39.

Gržetićem i Petkom Milićem. Uskoro je povučen u Moskvu i određen da radi u Međunarodnom agrarnom institutu. Prisustvovao je VII. kongresu Kominterne. U Agrarnom institutu bavio se teoretskim radom. Slijedile su teške godine kad su iz njegove blizine nestajali najodaniji partijski i kominternovski kadrovi. Naročito je teško bilo što je bio udaljen od operativnog partijskog rada u KPJ.

O njegovim posljednjim danima pred hapšenje u travnju 1938. godine, malo se zna. Zna se da nije pripadao nijednoj frakciji u KPJ, da je uvek disciplinirano i dosljedno provodio liniju Kominterne. Stoga je sve zaprepastilo njegovo hapšenje. Pouzdano se zna da je nestao u staljinskim čistkama 1938. godine i da je posmrtno rehabilitiran odlukom Vojnog kolegija Vrhovnog Sovjeta SSSR-a 3. listopada 1957. godine.

Dr Simo Marković (pseudonim: Simić, Djimić, Milić, Semić)

Sima Marković, rođen u Kraljevcu 1888. godine. Već kao student Fizičko-matematičkog fakulteta Beogradskog univerziteta isticao se ne samo kao talentirani matematičar nego i revolucionarnom aktivnošću. Godine 1907. postao je član srpske Socijaldemokratske partije. U znanstvenom planu — već 1913. godine dobio je zvanje doktora matematičkih nauka, a 1914. zvanje profesora Beogradskog univerziteta.²⁹ 1919. bio je jedan od inicijatora stvaranja Socijalističke radničke patrige Jugoslavije (Komunista), kao i inicijator njezina ulaska u Treću komunističku internacionalu. Na kongresu SRPJ(K) izabran je zajedno s Filipom Filipovićem za sekretara Centralnog partijskog vijeća. Djeluje kao narodni poslanik od kraja 1920. do polovice 1921. godine. Poslije Drugog kongresa KPJ izbačen je iz državne službe. Godine 1921. na Trećem kongresu Kominterne u Moskvi izabran je za člana Izvršnog komiteta Kominterne. Zbog hapšenja u zemlji nakon neuspjelog atentata na regenta Aleksandra dio delegata na kongresu Kominterne u Moskvi ne vraća se u zemlju nego ostaje u Beču. Tako je stvoreno nekoliko partijskih rukovodstava: Izvršni odbor u zatvoru, odnosno zamjenički izvršni biro i Zagranični biro na čijem je čelu u Beču bio Sima Marković. Tako razgraničeno rukovodstvo izazvalo je prve frakcionaške borbe u KPJ.³⁰ U frakcionim borbama u KPJ S. Marković je bio vođa »desne« struje. Nekoliko puta je izabiran za sekretara CK KPJ. Optužen je, međutim, zbog svog shvaćanja ključnog pitanja KPJ — nacionalnog pitanja. Svoje teze iznio je u nekoliko svojih knjiga: »Nacionalno pitanje u svetlosti marksizma« i »Ustavno pitanje i radnička klasa Jugoslavije«. U svojim je radovima nacionalno pitanje tumačio kao ustavno pitanje, kao pitanje konkurentske borbe srpske, hrvatske i slovenske buržoazije u kojoj on nije video široke mase hrvatskog, slovenskog i drugih naroda koje su vodile borbu za svoja prava. Takav njegov stav izazvao je suprotstavljanje u Kominterni koja je nacionalno pitanje u Jugoslaviji stavila na diskusiju na Petom plenumu Izvršnog komiteta Kominterne. U diskusiji o tom pitanju sudjelovao je i J. V. Staljin, koji je stavove S. Markovića kao socijaldemokratske podvrgao oštrog kritici. S. Marković je kasnije mnogo puta kritiziran zbog frakcionaštva, zbog čega je kao vođa desne frakcije na Šestom

²⁹ Dr Slavko Cvetković, dr Sima Marković (Prilog za biografiju). »Prilozi za istoriju socijalizma«, br. 7. Beograd, 1970, 405.

³⁰ Povijest Saveza komunista Jugoslavije, Beograd 1980, 89; Đ. Đurašković, n. dj., 56.

plenumu CK KPJ u listopadu 1929. isključen iz KPJ. Njegovo je pitanje nekoliko puta stavljen na dnevni red CK KPJ. U međuvremenu nekoliko puta je zbog revolucionarne djelatnosti hapšen i suđen u Beogradu.

Godine 1935. na zahtjev CK KPJ S. Marković je morao emigrirati u SSSR.³¹ U Moskvi je upućen na posao u Institut filozofije Akademije nauka SSSR kao znanstveni radnik. O tome je napisao u svojoj biografiji napisanoj u Moskvi 1936. godine: »... od 1. XI 1935. godine stupio sam na posao u Institut filozofije Komunističke akademije (sada Akademija nauka) i spremam za štampu naučni rad na temu: 'Dijalektički materializam i savremena fizika', koji će krajem godine biti završen...«³²

Nepoznato je da li je svoje posljednje djelo završio i objavio, ali je poznato da je uhapšen 1937. godine i osuđen na deset godina tamnice. Iz zatvora se nije vratio. Umro je negdje u sibirskim logorima, nepoznatog datuma, mjesta i groblja. Rehabilitiran 10. srpnja 1958. odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR.^{32a}

Đuka Cvijić (pseudonim Kirsch, Karlović)

Đuka Cvijić je, također, dobro poznat u našoj literaturi.³³ Njegova revolucionarna biografija počinje 1912. godine kad je kao šesnaestogodišnjak sudjelovao u atentatu na hrvatskog bana Slavka Cuvaja zajedno s Lukom Jukićem, Augustom Cesarcem, Kamilom Horvatinom i dr. Za to sudjelovanje u atentatu odležao je tri godine u kaznionici u Sremskoj Mitrovici. To je bilo doba njegova revolucionarnog nacionalizma i romantizma. Godine 1919. kao član socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije sudjelovat će u osnivanju Socijalističke radničke partije Jugoslavije (Komunista) (SRPJ(K)). Izabran je za člana Izvršnog vijeća i kasnije glavnog urednika organa KPJ lista »Borba«. Početkom 20-tih godina, za vrijeme ilegalnog djelovanja KPJ istakao se kao blistavi publicist, kao član CK KPJ i napokon 1927—1928. kao politički sekretar CK KPJ. To su godine ne samo intenzivnog raščišćavanja glavnih teoretskih pitanja u KPJ, nacionalnog, seljačkog pitanja nego i žestoke frakcionaške borbe. Đuka Cvijić je bio na čelu tzv. »lijeve« struje u KPJ, koja se dugo vremena smatrala predstavnicom linije Kominterne u KPJ. Proglašenje šestojanuarske diktature 1929. godine zateklo ga je ponovno u zatvoru. Zahvaljujući intervenciji njegovog druga iz djetinjstva Miroslava Krleže Đuka je u veljači 1931. godine oslobođen. Kratko je na slobodi, ali pokušava u Zagrebu i u nekim drugim gradovima da oživi partijske organizacije koje su bile skoro potpuno razbijene kraljevskim aktom od 6. siječnja 1929. godine, diktaturom, masovnim hapšenjima i ubojstvima najviđenijih komunista. Već u listopadu iste godine morao je bježati iz zemlje — u emigraciju. U Beču je uključen u rad Telegrafske agencije Sovjetskog Saveza i Balkansku federaciju. Zatim je određen za urednika lista riječnih brodara »Crvena dunavska straža«. U Berlinu se susreće s Georgijem Dimitrovim te će za vrijeme Leipziškog procesa protiv Dimitrova sudjelovati u Londonu u antiprocesu u korist Dimitrova. Od sredine 1933. godine izdaje po direktivi KPJ list »Hrvatski put«,

³¹ Isto.

³² Cit. po: S. Cvetković, n. dj., 405.

^{32a} Treći kongres KPJ. Izvori za istoriju SKJ. Beograd, 1986, 398.

³³ I. Očak, Braća Cvijići. Zagreb, 1982; 513 Đ. Đuraković, n. dj., 97—127; Petar Požar, Stradanja Đuke Cvijića. »Reporter«, br. 954, 20. IX—4. X 1985.

koji je bio organ tzv. nacionalno-revolucionarnih grupa formiranih u zemlji. U toku 1934. i 1935. Đuka ima problema i vodi diskusije s Josipom Čižinskim Gorkićem o čistkama i o njegovom korištenju u partijskom radu. Ljuti 1935. Đuka je prebačen u Moskvu gdje je zaposlen u Međunarodnom agrarnom institutu, koji postaje u neku ruku oaza za partijske rukovodioce u nemilosti i pretposljednja stanica za čistke. Jugoslavenska delegacija na Sedmom kongresu Kominterne, ljeti 1935. godine, bavila se Đukinim pitanjem.

O posljednjim danima Đuke Cvijića koji su bili vrlo teški imamo neke podatke. O njegovoj situaciji ljeti 1937. godine saznajemo detaljnije iz pisma Fleischera, partijskog predstavnika u Kominterni u Pariz, generalnom sekretaru CK KPJ J. Čižinskom Gorkiću. 17. svibnja 1937. godine pisao je: »Već sam ti ranije pisao i poručivao da je onaj inženjer³⁴ isključen iz partije, ali na tom se nisu nažalost kola zaustavila. Nedavno su isključeni Gregor i Lich.³⁵ [Vujović], a danas Krešić [Đuka Cvijić]. Svi se kod Bradonje [Angareti] držali očajno slabo, a osobito ovaj posljednji. Skandaloznijeg držanja uopće u historiji nije nikad bilo. Nastupio čovjek kao Napoleon i na kraju otišao od Bradonje manji od makovog zrnca. Lažna principijelnost, bolesna uobraženost, drskost i nepartijsko držanje — tako bi se moglo ukratko okarakterizirati njegovo istupanje. Pored drugih karakteristika koja mu je dana, najgora je gdje se veli o njemu kao o tuđem elementu. Svi su oni skinuti s posla, a za sada drugoga dobili nisu. Osim toga, mali Napoleon nije poželjan ovdje i traži se da u najkraćem roku ode odavde. Isto tako je i Dragačevac,³⁶ ostao bez posla. Stara ga Jelica (Jelena Stasova — predsjednica MOPR-a primjed. I—O) više nizašto neće da drži. I on je stajao pred Bradonjom, ali je sve ostalo pri starom, sa novim skoro ranijim karakteristikama. I on se rđavo držao. Sam mi je i on na vratu — a ja takvim ništa pomoći ne mogu. Ali to je još cvijeće. Po ovome možete da sudite kako mi je... O Sandonu³⁷ sam vam već ranije poručio. I s njim se je dogodila isto takva historija. Također i sa Erichom slabo stoji, jer ne samo što ne može dalje kod Jelice da radi nego nije ni ovdje poželjan. Pored toga što on uopće izgleda da ima ovdje loše društvo. Odgovorni me pitaju tko ga je uopće poslao ovamo...«³⁸ Izgleda da je ovog puta kažnjavanje i bacanje sa posla uplašilo i Fleischera. Ali sada on još naravno osuđuje krvce. On kao da predosjeća: skoro će i na Gorkića i njega doći red.

Iz citiranih pisama slijedi da je Đuka Cvijić isključen iz Partije 17. svibnja 1937. i da je poslije toga izbačen s posla. Vidimo da je svim isključenjima prisustvovao Fleischer (Ivan Gržetić) partijski predstavnik KPJ pri Kominterni. Vidimo, također, da je sa zadovoljstvom pratio »drskost« i »nepartijsko držanje« Krešića (Đuke Cvijića), koji je tada radio u Međunarodnom agrarnom institutu. Ne znamo kako se nekoliko mjeseci kasnije držao Gorkić i sam Fleischer kad je bio hapšen i likvidiran. Ne znamo ni kako se držao sam glavni optužitelj — predsjednik Kontrolne komisije Kominterne Angareti, koji će tri

³⁴ P. Damjanović prepostavlja da je to Ivan Grbić (P. Damjanović. Komunistička partija Jugoslavije, doktorska teza, knj. II, 154).

³⁵ Gregor — Grgur Vujović, Licht — Rade Vujović. Svi su oni kao i Vojislav Vujović nestali u staljinskim čistkama.

³⁶ Dragačevac — Kosta Novaković je također uskoro nestao u staljinskim čistkama.

³⁷ Sandon — Nikola Orovčanin.

³⁸ AIHRPH, f. KI 1937/83; f. KI MF 46/260, kut. 704.

godine kasnije nestati u staljinskim čistkama, bit će likvidiran. Kakav heroizam i kakvo je trebalo biti partijsko držanje Đuke Cvijića — nije jasno. Valjda se trebao smatrati krivim, kleknuti na koljena pred svojim sucima i udarati se kršćanski u grudi i vapiti mea culpa. Znamo, međutim, da je nakon isključenja iz KP, izbačen s posla na ulicu.

Mnogim pitanjima ne znamo odgovore, a postavljaju se druga važna pitanja: kakva je u Kominterni morala vladati strašna atmosfera kad su bili takvi strašni uzajamni odnosi iz kojih je izbjegala tolika mržnja prema Đuki? Tko je poslao i uzgajao takvu mržnju, nepovjerenje i jezuitsku netrpeljivost među vlastitim drugovima? Zašto, kome je ona bila potrebna? Takvu atmosferu i takvu situaciju stvarala je, naravski, staljinistička Kominterna, a sve se to automatski prenosilo u nacionalne partije. Pod maskom »učvršćivanja partijske discipline«, »čistoće partije« stvorena je atmosfera nepovjerenja, sumnje i straha.

O posljednjim danima Đuke Cvijića zna se da je poslije isključenja 1937. godine iz KPJ živio u Moskvi bez posla. Od čega je živio, teško je reći. Postoji podatak da su mu pomagali neki drugovi. O njegovim teškim preživljavanjima i živčanom slomu skoro se ništa ne zna. Zna se da je pisao pisma Staljinu, ali bez rezultata.

Barica Debeljak, supruga Rudolfa Hercigonje (Mironova u Moskvi) sjeća se hapšenja svoga muža. Stanovali su tih kobnih godina u Moskvi u hotelu »Sojuznaja« na IV. ulici Tverskaja (danas Ul. Gorkog). K njima je često došao Đuka Cvijić i vodio s Hercigonjom duge razgovore o položaju u Jugoslaviji i Španjolskoj. Jednog dana došao je Đuka da posjeti Mironova. Mironov je ležao bolestan. Zadržali su se u razgovoru do pola noći. Pola sata kasnije došli su agenti NKVD-a i uhapsili Hercigonju. Slijedećeg dana Barica je o tome obavijestila Đuku. Ovaj je rekao da je to pogreška, savjetovao joj je da se obrati u Kominternu Dimitrovu. Nekoliko puta se sretala s Đukom. Bio je, kaže, čvrsto uvjeren da Hercigonja nije ništa kriv i da će se brzo vratiti. Međutim, krajem 1937. godine i Đuka je uhapšen. Obojica se nikad više nisu vratila.³⁹

Nešto više o posljednjim danima Đuke Cvijića saznajemo od Karla Štajnera, koji je od 1932. godine boravio u Moskvi i bio na dužnosti direktora tipografije Kominterne koja se nalazila u ulici Kominterne (danas Kalinjina), a kasnije 20 godina u Sibiru.

Đuku je znao iz Zagreba, a zatim se s njim susretao u toku 1935—1936. u Međunarodnom agrarnom institutu. Većina bivših rukovodilaca koji su radili u tom Institutu bili su proskribirani, najprije odbačeni, a zatim uništeni. Jednom je Štajner sreo na ulici Đuku, bilo je to u jesen 1937. godine. Štajner se ne sjeća točno mjeseca, ali kaže 4. studenoga, jer je toga dana takvog datuma on sam bio uhapšen. Prilikom tog susreta Đuka mu je ispričao da ga je portir hotela »Sojuznaja« izbacio riječima:

— Evo, tu su vam stvari, ja imam nalog da vas više ne pustim unutra...

Tog dana je Đuka izbačen na ulicu. Što da radi? Molio je Štajnera da mu pomogne, da ga negdje smjesti. Pomogao mu je iako je znao da je svaka pomoć i veza s politemigrantom izbačenim iz stana opasna. Odveo ga je u

³⁹ AIHRPH, f. MG 40/XV — 15 — Sjećanje Barice Debeljak.

dvorište tipografije — tu je imao neko skladište, očistio u njemu jedan ugao, našao čak negdje krevet i uselio Đuku. Nadao se da to neće nitko primijetiti. To je, međutim, primijetila neka zubarica, susjeda, koja je inače reflektirala na nove prostorije i Štajner je pozvan svom prepostavljenom u Kominterni — Vasiliju Kolarovu, koji ga je upitao:

— Koga skrivaš, koga si uselio u prostorije svoje tiskare?

— Bivšeg osnivača i jednog od rukovodilaca Komunističke partije Jugoslavije.

Kolarov mu ništa nije odgovorio. Uskoro je Štajner i sam bio uhapšen, ali naravno, ne zbog Đuke Cvijića. Štajner nije znao kad je uhapšen Đuka.

»Mnogo godina kasnije — negdje 1942. godine — kaže Štajner — sreo je u zatvoru u Sibiru u Noriljsku nekog Nehamkina anarhistu. Taj je bio u zatvoru još iz carskih vremena. Za vrijeme sovjetske vlasti osuđen je na 25 godina, ali je u zatvoru bio pod blažim režimom nego komunisti. Taj anarhist mu je ispričao da je u Suzdalju 1938. godine bio zajedno s Đukom Cvijićem koji je prema riječima Nehamkina uhapšen 1937. godine. Inače je Suzdal cijeli sistem manastirske zgrade. U jednoj od njih, u hladnim kamenim arhitektonskim palačama iz XV—XVIII. stoljeća nekoć su držani zatvoreni »najopasniji komunisti«. Iz tog je zatvora rijetko koji zatvorenik izišao živ. Anarhist je tvrdio da je Đuka Cvijić tu bio pogubljen.⁴⁰ Danas se zaboravilo da je u Suzdalju u staljinska vremena bio zatvor, dolaze dobronamerni i značiteljni turisti da se naslađuju ljepotom srednjovjekovne arhitekture. Dakako nitko i ne spominje što je ovdje bilo još u nedavnim staljinskim vremenima. Đuka Cvijić posmrtno je rehabilitiran 1957. godine.

Slijedeći sekretar CK KPJ bio je Jovan Mališić. O njemu poznatijem u emigraciji kao Milan Martinović, sakupio je početne biografske materijale Đ. Đurašković⁴¹, ali se podaci o njemu mogu naći i u drugim publikacijama.⁴² J. Mališić rođen je u Danilovgradu 1902. godine. Kao mladić sudjeluje u prvom svjetskom ratu. Nakon rata u kojem je ispoljavao svoje patriotske osjećaje za Crnu Goru, nastavio je školovanje u učiteljskoj školi u Danilovgradu. Kao đak učiteljske škole upoznao se s idejama oktobarske revolucije te je nakon osnivanja Socijalističke radničke partije Jugoslavije (Komunista) 1918. postao njezinim članom. Od tada započinje njegova političko-partijska aktivnost.

Iz njegove političke biografije saznajemo⁴³ da je od 1920. do 1924. god. bio član Okružnog komiteta što osporava Đ. Đurošković.⁴⁴

Emigrirao je iz zemlje 1923. godine u SSSR. Od 1924. godine član je SKP(b). Završio je u Lenjingradu Vojnopolitičku akademiju, te je u razdoblju 1927—1928. bio predavač u Komunističkom univerzitetu nacionalnih manjina Zapada (KUNMZ). Nakon otvorenog pisma Kominterne Komunističkoj partiji Jugoslavije 1928. godine poslan je u zemlju na ilegalan rad. Na Četvrtom kongresu KPJ u studenome iste godine izabran je u CK KPJ, a uskoro za

⁴⁰ K. Štajner — o Đuki Cvijiću, 10. II 1979. Magnetofonski zapis — (autora zbirka).

⁴¹ Đ. Đurašković, Osam sekretara partije, Beograd 1982, 173—181.

⁴² J. Broz Tito, Sabrana djela, tom 2, Beograd 1977. Registar, 348.

⁴³ Isto.

⁴⁴ Đ. Đurašković, n. d., 175.

političkog sekretara CK KPJ.⁴⁵ Od tog vremena djeluje u vrlo teškim uvjetima diktature. Njegov zamjenik Đuro Đaković u to je vrijeme ubijen, a Mališić se 1931. godine vraća ponovno u SSSR. U to je vrijeme partijsko rukovodstvo istupilo s parolom oružanog ustanka. Taj je poziv donio mnogo žrtava Partiji pa je kasnije unatoč heroizmu komunista bio osuđen kao pogrešan.

Mališić je u toku 1932—1935. završio Institut Crvene profesore — odjel filozofije, nakon čega je ponovo neko vrijeme predavao na jugoslavenskom sektoru KUNMZ-a. Od 1936. do 1938. nalazio se u Španjolskoj gdje je sudjelovao u građanskom ratu. Bio je neko vrijeme komandant vojne škole internacionalista. Nakon povratka iz Španjolske 1938. godine uhapšen je, optužen za izdaju i suđen na 15 godina robije. Nestao je u nekom sibirskom logoru. Posmrtno je rehabilitiran u lipnju 1958. godine odlukom Vojnog kolegija Vrhovnog suda SSSR.⁴⁶

Nakon skidanja s položaja sekretara KPJ J. Mališića dolazi *Antun Mavrak* (pseudonim Baner, Blaser, Marić, Kerber).⁴⁷ Rođen je 30. lipnja 1899. u Travniku u radničkoj obitelji. Srednju školu završio je u Travniku, a zatim se u Zagrebu upisao na Pravni fakultet gdje je 1920. godine postao član KPJ. Radio je u studentskom klubu »Epur si mouve«, od 1923. godine ureduje list »Omladinsku borbu«, a od 1926—1927. suradnik i urednik organa KPJ »Borbe«.⁴⁸ Kasnije je surađivao u »Proleteru« i organu austrijske KP »Die Rote Fahne«. Objavio je i brošuru »Zahtjevi besposlenih«. Djeluje u zagrebačkoj partijskoj organizaciji. Na sjednici Oblasnog vijeća Nezavisne radničke partije Jugoslavije (NRPJ) za Hrvatsku i Slavoniju od 30. rujna 1924. godine izabran je za člana tog foruma.⁴⁹ Nakon odlaska u emigraciju sekretara Oblasnog komiteta KPJ za Hrvatsku i Slavoniju Ante Cilige zamijenio ga je na toj dužnosti. Tu dužnost obavlja vrlo kratko jer je zbog čestih progona zagrebačke policije tiste godine morao napustiti Zagreb. Odlazi u Beč gdje ga austrijska policija hapsi i želi izručiti jugoslavenskim vlastima, ali zahvaljujući akciji međunarodne javnosti to ne čine. Poznati pisci tog vremena Karl Kraus i Henry Barbusse uputili su, naime, pismo austrijskom ministru pravde u vezi s izručenjem jugoslavenskim krvnicima »jugoslavenskog bjegunci Mavraka« i mogle da »ne povredi najosnovniji evropski pojam čovječnosti«.⁵⁰ Nakon izlaska iz bečkog zatvora i protjerivanja odlazi u Pariz i rukovodi radom u jugoslavenskoj sekciji KP Francuske. U toku 1930. godine u Beču je član Zagraničnog biroa, član je Centralne rukovodeće instance KPJ u kojoj su osim A. Mavraka djelovali još F. Filipović, N. Kovačević, A. Šeremet i Vojo Semlekari. Krajem rujna Mavrak i Šeremet su pozvani u Moskvu.⁵¹ U to vrijeme ga je Izvršni komitet Kominterne naznačio za sekretara Centralne rukovodeće instance KPJ.⁵² Sve do proljeća 1932. godine djeluje vrlo aktivno, naročito na sanaciji i

⁴⁵ J. B. Tito, Sabrana djela, tom 2, 348.

⁴⁶ Đ. Đurašković, n. dj., 184 Mališićeva supruga Nona Šilović — sovjetska obavještajka nestala je krajem rata također u Staljinovim čistkama.

⁴⁷ Antun Mavrak, Građa za monografiju — Građu istražio, prikupio i pripremio Stojan Miloš, Sarajevo 1985/86.

⁴⁸ Josip Broz Tito, Sabrana djela, tom 4, 361.

⁴⁹ AIHRPH, ZB-S-14/30-1.

⁵⁰ »Zaštita čovjeka«, br. 23—24, 20. V. 1928.

⁵¹ »Borba«, br. 100, Zagreb, 15. XII. 1928.

⁵² J. Broz Tito, n. dj., 4, 361.

razradi stanja u KPJ, U travnju 1932. godine je opet u Moskvu, prisustvuje na XI. proširenom plenumu IK KI. Istog mjeseca optužen je zbog navodnog sudjelovanja u unutarpartijskom grupaškom i frakcionaškom djelovanju.

Nakon isključenja iz KPJ poslan je na rad u tvornicu »Šljemastroj« u Rostov na Donu.⁵³ Pitanje njegova povratka u KPJ postavio je sekretar CK KPJ Josip Čižinsky Gorkića na sjednici CK SKJ u siječnju 1934. godine.⁵⁴ Po svoj prilici tada je preveden na rad u tvornicu automobila »ZIS« (Zavod imena Staljina) u Moskvu gdje je uhapšen u veljači 1938. godine.

O njegovim posljednjim danim u Moskvi svjedoči Karlo Štajner, autor knjiga »7000 dana u Sibiru«. Jednog dana sreo je Antuna Mavraka, koji mu se obratio s molbom za pomoć jer je izbačen na ulicu iz hotela u kojem je stanovaao. »Tada je Mavrak bio već smijenjen sa svih partijskih funkcija i isključen iz KPJ, a sve po direktivi Kominterne, koja je provodila onaku politiku koja je najviše odgovarala njoj, njezinim dogmama i šablonima...«. Želio je da ide spavati kod NKVD-a, jer je osjećao da ga nitko ne smije primiti. Međutim, ja sam našao jednu sobicu kod svog skladištara, u krugu svog preduzeća. U njoj je kasnije spavao i Đuro Cvijić, koji je došao u situaciju sličnu Mavrakovoj. Donio sam Mavraku i jednu deku. Sad je mogao mirno spavati. Nudio sam mu nešto i novca. Nije htio odmah uzeti. Očito da mu je bilo jako teško. Na kraju je ipak uzeo 100 rubala... Donosio sam mu hranu i knjige. Mnogo je čitao. Inače, bio je jako obrazovan, visok intelektualac, dobar teoretičar i praktičar marksizma. Osjećao se kao da je u zatvoru. Bilo mu je sve to neshvatljivo...«⁵⁵ Štajner kaže da je često razgovarao s Mavrakom, te da je, unatoč teškom položaju, potpuno odbačen, bio pun vjere u pobjedu revolucije, socijalizma, za koje je bio u stanju da podnese sve moguće žrtve i stradanja. Vjerovao je u konačnu pobjedu socijalizma u svojoj zemlji, ali je vezao tu pobjedu uz veliku borbu, uz slogu svih naroda Jugoslavije.⁵⁶

Prema podacima K. Štajnera Mavrak se nalazio u glavnom zatvoru NKVD-a — Lubjanki. To je bio specijalni zatvor u kojem su primjenjivane metode psihološke smrti. Pa dodaje: »Mogu pomisliti da je takvim metodama bio podvrgnut i Mavrak, revolucionar, čovjek, drug, koji je uza sve to — duboko vjerovao u ljepotu i snagu duše ruskog naroda, u Lenjina i njegov Oktobar. Ostao je do kraja uspravan kao najčvršći hrast, dosljedan sebi i svojim idealima...«⁵⁷

Posmrtno je rehabilitiran odlukom Vojnog kolegijuma Vrhovnog suda SSSR, 1963. godine.

Jedan od svjedoka tih vremena je i Julius Baranovski, koji je odležao u sibirskim logorima punih 20 godina, ali se vratio živ. O načinu likvidacije naših komunista kaže:

»Doživio sam i to da su me neki klevetali, što mi služi kao potvrda da je smrt Mavraka, kao i nekoliko stotina Jugoslavena u staljinskim čistkama dobroj dijelom bila vezana za klevetnike i naivne koji su imali povjerenje u NKVD. One koje istraga nije uspjela prisiliti da priznaju neku izmišljotinu,

⁵³ A. Mavrak — Građa, 17.

⁵⁴ Isto.

⁵⁵ Isto, 251.

⁵⁶ Isto, 252.

⁵⁷ Isto, 254.

a njih je od svih uhapšenih bilo 90%, taj su narod sudili tzv. osobni sovjeti SSSR-a i oblasne i pokrajinske trojke koje su bile sastavljene od predstavnika NKVD-a [Narodni komesarijat unutrašnjih poslova], državnih i partijskih organa...⁵⁸

Josip Čižinsky (Milan Gorkić, Sommer, Bursch i dr.)

Među političkim sekretarima CK KPJ je i Josip Čižinsky Gorkić koji nije bio u Moskvi tih godina kao ostali. U povijesti KPJ ostao je kao najkontroverzni i vrlo dugo najzagovetnija ličnost, jer mu je biografija do nedavna bila pod velom tajne i nepoznata. Sad se o njemu više zna.⁵⁹

Roden 1904. godine u Sarajevu u porodici češkog radnika doseljenoga krajem prošlog stoljeća u Bosnu kao stručnjaka. Josip je završio u Sarajevu trgovacku akademiju, tu je ušao u SKOJ i KPJ 1919. godine. Kao sedamnaestogodišnjak bio je sekretar Gradskog komiteta SKOJ-a Sarajeva, a uskoro zatim sekretar Okružnog komiteta SKOJ-a za Bosnu i Hercegovinu. Prije odlaska u emigraciju (1923) bio je isključen iz trgovacke akademije i nekoliko puta hapšen. Bavio se novinarstvom. Na Drugoj partijskoj konferenciji u Beču na kojoj je sudjelovao riješeno je da ga se pošalje u Moskvu na studij. U SSSR-u je odmah zaposlen u Propagandnom odjelu Kominterne jer je znao nekoliko jezika (njemački, francuski i češki). Od 1924. do 1926. bio je član Izvršnog komiteta Sportinterne zatim član Izvršnog komiteta Komunističke omladinske internacionale (IK KOI) i od 1928. do 1930. organizacioni sekretar KOI. Na Četvrtom kongresu KPJ u Dresdenu 1928. godine izabran je u CK KPJ. Ljeti 1932. Kominterna ga postavlja za rukovodioce Privremenog rukovodstva (PR) KPJ. Zajedno s članovima PR Vladimirom Čopićem i Blagoje Paravićem bori se za konsolidaciju i organizaciono učvršćenje KPJ nakon teške krize izazvane šestostajanuarskom diktaturom kralja Aleksandra. Na Sedmom kongresu Kominterne Gorkić je istupio s referatom u kojem je karakterizirao položaj KPJ i način rješenja osnovnih pitanja strategije i taktike KPJ. Na savjetovanju u Moskvi u kolovozu 1936. godine rješenjem Izvršnog komiteta Kominterne postao je generalni sekretar CK KPJ, a Josip Broz Tito njegov zamjenik. Do »hitnog« odlaska u Moskvu u srpnju 1937. godine J. Čižinsky Gorkić djelovao je iz sjedišta Politbiroa — Pariza. Rukovodio je u emigraciji s KPJ, bavio se njenim kardinalnim pitanjima, realizacijom rješenja Četvrte partijske konferencije KPJ, o obrazovanju komunističkih partija Slovenije i Hrvatske, kao i pitanjem jugoslavenskih dobrovoljaca u nacionalnooslobodilačkom, antifašističkom ratu u Španjolskoj. Činjenice potvrđuju da je J. Čižinsky Gorkić u Parizu 1937. godine dobro znao za čistke u Moskvi u kojima su nestajali najpoznatiji jugoslavenski partijski kadrovi. O tome čitamo u pismu Fleischera (Ivana Gržetića) partijskog predstavnika KPJ u IKKI u Moskvi od 27.VI 1937.: »Užasno smo ogolili. Ostali su uglavnom takvi ljudi zbog kojih sam ja posijedio i koji mi svakodnevno krv piju. Sve sami grijesnici

⁵⁸ Isto, 282.

⁵⁹ Đ. Đurašković, Osam sekretara Partije. Beograd, 1982; Nadežda Jovanović, Je li u razdoblju 1934—1937. M. Gorkić bio protiv jedinstvene jugoslavenske države, »Časopis za suvremenu povijest«, 1/1983; Ista, Milan Gorkić (prilog biografije) »Istoria 20. veka«, br. 1/1983; I. Očak, Josip Čižinsky Gorkić. Početak revolucionarnog puta, »Radovi«, vol.17. Zagreb, 1984; Ivan Očak, Gorkić — Život, rad i pogibija. Zagreb, 1988. i dr.; Isti, Gorkić i Sportinerna, »Povijest sporta«, br. 64/1985; Božidar Jakšić, Čovek svog vremena, »Književne novine«, Beograd, 1986.

i nezadovoljnici kojima ste nekada obećavali brda i doline, a kada vide Fleischera ili negdje o njemu govore, onda mu bezuvjetno spominju i oca i mater. A oni se nadalje množe. Napr. ovih je dana onaj ing. Richter [Adolf Vajs] isključen iz partije i naravno da misli da sam mu ja to pomogao. Uostalom, on je jedno đubre. I od njega si se izvukao. Potpisao nisi, nego sam to ja poslije tvog odlaska učinio. I naravno, meni se piše gnjili liberalizam... « Dalje kaže, da je spomenuti primjer »Još cvijeće«, jer »doduše još uvijek on ništa ne radi, ali se ipak šeta na svježem zraku, dok to za nekoliko drugih ne mogu da rečem. Prosto pojela ih magla...« To je bio odgovor na pismo generalnog sekretara Josipa Čižinskog Gorkića od 31. V. 1937. u kojem ga pita: »Javi mi koga je od naših ljudi pojela magla. To treba da apsolutno znamo...«⁶⁰ Na prigovore i pitanja koji su među članovima KPJ u zemlji nicali u vezi s likvidacijom najodgovornijih rukovodioca SKP(b) i sovjetske države⁶¹ Gorkić odgovara: »Neki naivni drugovi postavljaju ovo pitanje: kako je moguće da su se takvi ljudi koji su desetke godina proveli u rad[ničkom] pokretu tako nisko srozali. To je neizbjegna logika frakcijske borbe partije. Tko se bori protiv partije i njenog vodstva, taj ne može željeti partiji uspjeha. Nasuprot, oni rade sve da te uspjehu uspore ili onemoguće i na tome poslu, htio on to ili ne, on se obavezno sreće s klasnim neprijateljem, i ako je zasljepljen svojim frakcijskim interesima, onda se s njima povezuje i u stvari postaje njegovim oružjem. Slučaj s trockistima nije prvi slučaj u istoriji radničkog pokreta...« Zatim dodaje: »... onima koji kažu: 'sve je to dobro i pravilno, ali što je trebalo Sovjetskom Savezu da u današnje vrijeme upriličuje takve javne procese koji škode njegovu ugledu'. Netočno je da ti procesi škode ugledu SSSR. Nasuprot, oni jačaju ugled SSSR-a među proleterskim masama, jer dokazuju kako proleterska država nemilosrdno postupa s onima koji rade suprotno interesima radnika i seljaka. Ti procesi raskrinkavaju ratne pripreme i planove hitlerovskog i japanskog fašizma. Ti procesi, dalje, predupređuju proletarijat i demokratske pokrete u kapitalističkim zemljama da se čuvaju trockista, da se bore protiv njih i da ih politički unište. Što je SSSR trebao da sakrije pred svjetskom javnošću diverzionu djelatnost hitlerovskih i japanskih potpaljivača rata?... Zar bi za očuvanje mira bilo korisno da se sve to sakrivalo od svjetske javnosti? Nema sumnje da je ovim procesima ukazana velika pomoć onim snagama koje se bore za mir...« I završava kategoričkim zaključkom: »Onim simpatizerima koji ne razumiju boljševičku nepomirljivost prema svemu onome što šteti proletarijatu i narodu, savjetujemo da ozbiljno promisle o svim ovim argumentima i da se odluče na koju će stranu: na stranu SSSR, mira i čovječanskog napretka ili na stranu rata i fašizma. Kolebljivost u ovoj prilici nema mjesta.«⁶²

Sve ovo svjedoči da je Gorkić znao što se događa u Moskvi i duboko je vjerovao da Staljin ima pravo kad čisti Partiju.

O Gorkićevim posljednjim dñima svjedoči Rutti von Mayenburg, austrijska komunistkinja i dugogodišnja obavještajka IV. odjela Crvene armije, a koja je od 1938. do 1945. živjela u Kominternovskom hotelu »Luxu« u Moskvi. U svojim sjećanjima piše:

⁶⁰ AIHRPH, f. KI MF-46/260, Kut. 704.

⁶¹ Vidi: »Radnik«, 11. IX. 1936.

⁶² M. Gorkić, O boljševičkoj nepomirljivosti. »Proleter«, br. 2. februar 1937.

»A kako je to bilo kod Jugoslavena? Njihov glavni govornik na Sedmom kongresu Milan Gorkić bio je 1937. pozvan u Moskvu. Očito nije znao da su Staljinovi 'organi' tražili da pod svoju vlast dobiju i one sovjetske i kominternine ljude koji su bili u inozemstvu. Kao što štakore mame u stupicu pomоću slanine, i pred njih su izišli s pozivom ili naredbom, pod bilo kojim izgovorom, da dođu u Moskvu, i brojni dospješe u stupicu. Tako i Gorkić. Iz Beča se djelomice vozio vlakom skupa s Fritzom Glaubaufom, tada se oprostio od njega da bi pošao zrakoplovom do Lenjingrada i ondje su ga pri slijetanju dočekali NKVD-ovci...«⁶³ Ruth von Mayenburg nastavlja: »i Tito je 1937. primio takav nalog, ali ga iz nekih razloga nije poslušao; odluka koja ga je vjerojatno spasila da ne dospije u vrtlog čistki. Godinu dana poslije kad je ipak doputovao u Moskvu, Kominterna, što znači Dimitrov, imenovala ga je generalnim sekretarom njegove partije...«.

Treba reći da se ta sjećanja ne podudaraju sa nekim drugima. Naime, sam Gorkić kaže da je iz Pariza kupio aviokartu do Lenjingrada (možda preko Beča?). Zatim, prema drugim podacima nije uhapšen na aerodromu u Lenjingu gradu nego kasnije u Moskvi.

Što se tiče drugih Jugoslavena, autorica piše: »Tri brata Vujovića — Voja, Rade i Grgura — uhapsiše jednoga za drugim u »Luxu«; nestali su bez traga Vojin sin, pod imenom Michel Auclair, poznati francuski glumac, i Vojina žena pokušala je zaludu nakon rata dozнати pojedinosti o njegovoj sudbini. Oba brata Cvijića, Stjepan i Đuka, članovi vrlo brojne jugoslavenske kongresne delegacije. Đuku sam poznavala kao čestog gosta obitelji Waltera Fischera u Domu Schutzbunda, nisu pali u partizanskoj borbi protiv Nijemaca nego su podijelili sudbinu s Nijencima — žrtvama čistki u Rusiji. Više stotina funkcionera i emigranata brojne jugoslavenske kolonije u Moskvi tako je tih strašnih godina desetakovo da Tito, otputovali 1936. u Pariz, prilikom reguliranja dobrovoljaca za međunarodne brigade koje su imale poći u pomoć ugroženoj Španjolskoj republici, nije se mogao nadati nikakvom odazivu iz Moskve. Veliko mnoštvo jugoslavenskih boraca došlo je u Španjolsku iz same zemlje...«⁶⁴

Istine radi, ovome treba dodati da je unatoč čistkama iz Moskve u Španjolsku otputovalo iz SSSR-a 78 jugoslavenskih dobrovoljaca. A moglo je i više....

Posljednje razdoblje života i djelatnosti J. Čižinskog Gorkića vezano je njegovim »hitnim« odlaskom u Moskvu na poziv Kominterne. Svjedoci govore o njegovu raspoloženju prije odlaska, o uvjerenju da će sve biti u redu. A njegova prepiska s partijskim predstavnikom u Moskvi Fleischerom (I. Gržetićem) potvrđuje da je znao sve o staljinovim hapšenjima u Moskvi. Drugovi su ga čak upozoravali neka ne ide. Mogao je, naravno, da ne ide, da učini ono što su učinili neki do njega. Ali on to nije mogao učiniti. Radije se žrtvovao nego da bude izdajica. Bio je uvjeren da će ga gorka čaša zaobići. Prevario se. Došavši u Moskvu morao je čekati da ga netko primi. Ne znamo što je sve pokušavao. Ali svakako nije mirovao. Sigurno se pokušavao povezati sa svojim pokroviteljem u Kominterni, sekretarom IKKI D. Manuilskim (navodno je u njegovoj sobi u hotelu »Lux« bio uhapšen). Malo se zna o tome što je

⁶³ Ruth von Mayenburg, Hotel »Lux«, Wien: Ulstein, 1981, 179.

⁶⁴ Isto.

preživljavao tih dana. Napokon u studenome 1937. godine bio je primljen, ali u zatvor. Za njim su se zauvijek zatvorila vrata Lubjanke ili Ljifortovog vojnog zatvora. Točne optužbe čemo možda saznati jednom kad se (ako se) otvore arhivi Komiteta državne sigurnosti SSSR-a.

Na osnovi istraživanja mogu se pretpostaviti ovi razlozi njegova hapšenja:

1. hapšenje Gorkićeve žene Betti Nikolajevne Glan, koja je uhapšena ranije, a bila je direktorica najvećeg moskovskog parka kulture i odmora zvanog »Maksim Gorki«,

2. velike provale u Zagrebu u prosincu 1935. godine i neuspjela akcija s francuskim brodom »La Corse« koji je trebao prevesti iz Jugoslavije 500 dobrovoljaca,

3. nedavna tvrdnja dra Pere Damjanovića o mogućim kombinacijama jugoslavenske vlade na osnovi pregovora s ministrom inozemnih poslova SSSR-a Litvinovim,

4. izjave i pritužbe jugoslavenskih drugova koje je NKVD perfidno koristio kao političko pokriće za staljinove zamišljene i ostvarene obračune i represije.

Čizinsky je osuđen (ako je osuđen?) 1. studenoga 1937. godine. Prema jednim podacima osuđen je kao »engleski špijun«, prema drugima kao »špijun kralja Aleksandra«, kao »neprijatelj naroda«, kao »trockist«, kao »apsolutni krivac za sve provale i izdajstva u KPJ«. Sve će te optužbe trajati i pratiti ime Čizinskog Gorkića dugo, i unatoč XX. kongresu KP SS i Tajnom referatu N. S. Hruščova. Iz dokumenata o rehabilitaciji Čizinskoga saznajemo da je osuđen 1. studenoga 1937. godine od Vojnog kolegija. Znamo također iz spomenutog dokumenta da je 31. ožujka 1956. godine bilo postavljeno pitanje njegove rehabilitacije, te da je 7. travnja iste godine rehabilitiran. Međutim, za razliku od svih spomenutih sekretara CK KPJ nestalih u staljinističkim čistkama, Josip Čizinsky Gorkić je rješenjem Kontrolne partijske komisije CK KPSS, 20. lipnja 1956. godine, rehabilitiran u SSSR-u kao generalni sekretar CK KPJ. Dobio je, dakle, čak i partijsku, tj. političku rehabilitaciju što je u SSSR-u još i danas rijedak slučaj. Čizinsky Gorkić je rehabilitiran i politički.

Njegova konačna rehabilitacija u zemlji došla je mnogo kasnije. Početak njegove rehabilitacije u zemlji započeo je još u listopadu 1940. godine, na V. zemaljskoj konferenciji KPJ u Dubravi kad je u vrlo oštrot diskusiji, od svih diskutanata koji su ga napadali i osuđivali, jedino Josip Broz Tito u tada opasnoj situaciji izjavio je: »Ne valja sve prebacivati na Gorkića. To je davno bilo. Danas na nas pada odgovornost...«⁶⁵

Zna se da je Josipa Čizinskog Gorkića naslijedio Josip Broz Tito, ali je malo poznato što je Tito morao preživjeti u Moskvi prije nego što je primio od Kominterne mandat generalnog sekretara. Što je proživio kad je krajem kolovoza 1938. godine stigao u Moskvu, sam o tome kaže: »I ja sam bio optužen pred Kontrolnom komisijom da sam trockist. Moja navodna pripadnost trockistima 'dokazivala' se jednim pasusom iz historije SKP(b), koju sam prevodio.⁶⁶ No, kada je uhapšen Čopić — tek smo bili kod druge glave — ostao sam

⁶⁵ Peta zemaljska konferencija KPJ. Beograd, 1980, 200.

⁶⁶ Prema tvrdnji sovjetske pisateljice Ide Markovne Radvoline, radilo se o prijevodu najkomplikiranije IV glave »Kratkog kursa SKP(b). Urednik ili kontrolor je prijevoda bio njezin muž.

da radim sam. Morao sam danju da radim u Kominterni, a noću da prelamam u štampariji. Bio me oklevetao jedan omladinac, jugoslavenski Nijemac, folksdojčer iz Osijeka, koji zapravo nije radio kod nas nego u njemačkoj partiji, a 'njuškao' je po našim stvarima. Tada mi je mnogo pomagao Florin koji je bio predsjednik Kontrolne komisije Kominterne. Bili smo vrlo dobri prijatelji i on mi je govorio da će sve biti u redu, da oni znaju kako stoje stvari. I Božo Maslarić se tu zalađao jer smo zajedno objašnjavali da formulacija koju sam ja dao nije trockistička. I tako sam na kraju uspio da se odbranim...«⁶⁷

Tito navodi, također, i slučaj KAMILA HORVATINA, koji je bio uhapšen, a on je o njemu trebao da napiše negativnu karakteristiku. O tome se sjeća: »Čitav niz naših ljudi bio je tada uhapšen, skoro niko nije bio vani. Dali su mi tada da pišem karakteristike za one koji su ležali u zatvoru 'Kakve karakteristike?' — zapitao sam. 'Ja ih ne poznajem dovoljno?' Kad su tražili da ipak kažem koga bolje poznajem rekao sam: 'Horvatina'. I on je već bio uhapšen. 'Piši o njemu!' — kazali su. Napisao sam tu karakteristiku objektivno: iznio sam da je Horvatin teoretski dobro izgrađen, da je sposoban da nije iz radničke porodice već da je intelektualac, da ima i malograđanskih osobina, ali da je vrlo popularan itd. Na kraju su mi rekli: Potpiši...!«⁶⁸

Evo što je tada pisao Tito o KAMILU HORVATINU: »Hagen, pravo ime Kamilo Horvatin. Poznajem ga odavno, od 1922. godine, ali ga poznajem samo prema kazivanju drugih, lično sam se, pak, upoznao i radio s njim 1926. godine, intelektualac. Bio je ranije nacional-revolucionar i zbog atentata na namjesnika Hrvatske 1912. godine bio uhapšen i proveo u zatvoru dvije godine.

Kada sam se upoznao s njim bio je član Hrvatskog oblasnog komiteta i urednik našeg partijskog lista 'Borba'. Pripadao je lijevoj frakciji u kojoj su bili Cvijić, Rajko Jovanović i drugi, u vrijeme kada smo vodili borbu protiv te frakcije. Imao sam susrete s njim prije toga i stoga mogu da dam nje-govu karakteristiku prema tom periodu. Ranije njegovo ophodenje s radnicima nije bilo najbolje, posjedovao je nekakvu intelektualističku crtu, nije imao pravo partijsko ponašanje, i to je odbijalo ljude. Ljudi nisu mogli da daju svoju formulaciju, jer ih je on gledao s visine. Zbog svog ponašanja nije se svidio radnicima. Iako je u toj frakciji bio sa Cvijićem koji je 1928. godine proveo s nama tri sedmice u policiji, vidio sam da nije toliko jako zaražen 'frakcionaštvom' kao ostali. Bio je veoma oprezan, pa je čak na jednom aktivu, gdje je vođena diskusija o frakcionaškoj borbi, priznao izvjesne greške, ali ne sve. Toliko zagriženi frakcionaš kao drugi on nije bio. Sada sam se upoznao s njim kada je kooptiran u CK umjesto Senjka (Vladimir Čopić). Valja reći da su kod njega još ostali poneki intelektualistički ostaci ophodenja s radnicima. Što se tiče konspiracije — veoma je oprezan, nema povjerenja u ljude. Veoma je konspirativan, čak mislim da u konspiraciji suviše pretjeruje; ona kod njega prelazi u bojazan. Po mom ubjedjenju, napravio je veliki korak naprijed u svom ophodenju s ljudima, mada su još uvijek prisutni izvjesni ostaci takvog ponašanja s visine. U Partiji je od 1919. godine.«⁶⁹

⁶⁷ Tito—Partija — Izbor tekstova, 77.

⁶⁸ Josip Broz Tito, Uspomene iz predratnih godina. »Četrdeset godina. Zbornik sećanja aktivista jugoslovenskog revolucionarnog radničkog pokreta«, Knj. 3, Beograd, 1960, 9.

⁶⁹ Josip Broz Tito, Sabrana djela, Tom 2, 87.

U vezi ovom karakteristikom treba primijetiti: Prvo — ona nije potpisana iako Tito sam kaže da su mu rekli: »Potpiši!«, što je on i učinio. Drugo, datumi: Uredništvo sabranih djela Josipa Broza Tita stavilo je datum »4. mart 1935.« koji ne odgovara stvarnosti. Jer, prema podacima druga i biografa K. Horvatina Marka Zovka — Kamilo nije mogao biti uhapšen 1935. godine, nego u jesen 1937. godine. U prilog tome govori i činjenica da su sačuvana Horvatina pisma iz Moskve — sinu Damjanu. Prvo je od 24. II. 1937.⁷⁰ drugo datirano 1937. godine i treće pismo upućeno majci je od 12. IV. 1937. Ona, dakako, nisu mogla biti pisana u zatvoru. Prema tome, datum od 4. ožujka 1935. godine, ne odgovara stvarnosti. Josip Broz Tito mogao je pisati tu karakteristiku tek poslije, u kolovozu 1938. ili 1939. godine kad je pozvan u Moskvu gdje se u Kominterni brinuo za vlastiti opstanak i opstanak KPJ, koju je Kominterna namjeravala likvidirati.

Službeni stav CK KPJ prema čistkama i likvidaciji bivših rukovodioca KPJ imamo u dokumentu pod naslovom »Isključenje« koji je CK KPJ objavio u »Proleteru« br. 1 od 1. svibnja 1939. godine. Tu je i politička ocjena »isključenih iz redova KPJ«, ali u to vrijeme već pogubljenih jugoslavenskih partizanskih rukovodioca. Ovdje se konkretno navode imena sekretara i članova CK i komuni ta: Sime Markovića, Đuke i Štefeka Cvijića, Jovana Mališića (Martinovića), Josipa Čižinskog Gorkića, Antuna Mavraka, Ivana Gržetića, Sime Miljuša, Kamila Horvatina, Rade i Grgura Vujovića, Vladimira Čopića, Vilima Horvaja, Gojka Samardića, Koste Novakovića, Akima Seremeta i dr. Svi su oni optuženi kao elementi »koji su našoj partiji i radničkoj klasi nanijeli goleme štete u toku niza godina svojim frakcijskim i grupaškim borbama, vezama sa klasnim neprijateljem, varali K[omunističku] I[internacionalu], svojim destruktivnim radom kočili razvitak partije i na taj način obezglavljavali pokret radničke klase Jugoslavije i tako pomagali klasnom neprijatelju...«

Ocjene i optužbe zaista teške, ali neistinite. Evo što o toj ocjeni kaže, dakako kasnije, nakon razobličenja Staljina i njegovih čistki generalni sekretar CK KPJ Josip Broz Tito: »... mi smo tada, u osnovi, prihvatali onakve interpretacije osude ovih naših drugova u SSSR-u kakve su o njima dali zvanični sovjetski organi...«⁷¹

Ovoj ocjeni mislimo treba dodati: :Zahtjevom Kominterne da CK KPJ potvrди isključenje iz KPJ, kao i karakteristike koje su imali pisati ili davati iz raznih pobuda vlastiti drugovi u SSSR-u, potvrđujući njihov nestanak, na

⁷⁰ Marko Zovko, Kamilo Horvat. Zagreb, 1980, 134.

⁷¹ Josip Broz Tito, n. dj. Tom 4, 173. Kasnije u vezi s izdanjem »Sabranih djela« Josip Broz Tito dodao je slijedeći komentar: »S obzirom na dugotrajanu neizvjesnost u kojoj se nalazila naša Partija i na opasnost da bude raspuštena od strane Kominterne, što su iskoristili pojedini elementi za svoju frakcionašku, destruktivnu akciju, i s obzorom na kolebanje, naročito u redovima intelektualaca, izazvana prvenstveno nekim zbivanjima u SSSR, naša Partija se našla pred najtežim zadatom da očuva jedinstvo svojih redova.

Jedinstvo Partije i cijelog revolucionarno-demokratskog pokreta bilo je u toliko neophodnije što se naša zemlja nalazila neposredno pred fašističkom agresijom i pred opasnošću zavođenja totalitarnog sistema vladavine po uzoru na fašističke zemlje, uz oživljenje najgorih strana šestojanuarske diktature. Stoga je svaka nevjericu u socijalizam ugrožavala jedinstvo revolucionarnih redova i objektivno služila neprijatelju. Iz tih razloga smo, vodeći energičnu borbu za jedinstvo Partije, te pojave kvalificirali kao trockizam i neshvatanje osnovnih zadataka Partije, koja je stajala neposredno pred revolucijom...« (Josip Broz Oito, d. dj. Tom 4, 97)

CK KPJ je faktički prebačena historijska odgovornost za nestale u staljinovim čistkama. Međutim, učinjeno je to, dakako, pod pritiskom Kominterne u ime »boljševičke discipline«, kojoj se moralo potčinjavati rukovodstvo KPJ. Time je NKVD za hapšenje i ubijanje komunista ostao čist, nevin, jer je uspio odgovornost prebaciti na leđa upravo onih koji su za to bili najmanje odgovorni.

Kasnije će o žrtvama staljinističkih čistki reći Josip Broz Tito: »Naravno da su to bili nevino osuđeni revolucionari... Njihovu rehabilitaciju treba do kraja sprovesti, bez obzira na to što je među njima bilo i zagriženih frakcionaša koji su nanijeli i niz drugih teškoća našoj Partiji. Prema tome, jedno su osude za frakcionaštvo i tu mi nemamo šta da mijenjamo u našim tadašnjim ocjenama. Međutim, sasvim je nešto drugo — čudovišno i do krajnosti nehumano — osuditi na smrt i streljati revolucionare i svoje dojučerašnje drugove kako je to činio Staljin.⁷²

Pokušaj da se raspusti Komunistička partija Jugoslavije

U nizu zločina koje je Staljin svojom politikom represija učinio u redovima svoje i stranih partija i kao kruna svemu pripremao se još jedan — *raspuštanje KPJ*. I o tome postoji nekoliko dokaza. Prvi je u tom smislu izjava Georgija Dimitrova.

Sekretar Kominterne Dimitrov ovako je ocrtao kadrovsku i uopće situaciju u KPJ krajem 1938. godine. Na zahtjev Tita od 17. listopada da ga primi, jer mora hitno u zemlju »jer rukovodstvo treba da bude definitivno u zemlji i da nema smisla da sjedi u Parizu«. A kakvo rukovodstvo? — zapitao me je Dimitrov. Ostao si tamo ti, Valter, koji treba da ideš u zemlju. Sreća je tvoja i za Partiju, da si ipak bar ti ostao jer je inače bila riječ o tome da se KPJ raspusti...«

O mogućoj likvidaciji i raspstu KPJ u to vrijeme imamo i dvije službene izjave. Prva je »Otvoreno pismo članovima KPJ«, koje je sastavilo partijsko rukovodstvo 1939. godine o savjetu Kominterne. Ovdje je rečeno da su 1937. godine »... u redovima naše partije i u njenom rukovodstvu otkriveni špijuni i neprijatelji partije i radničke klase. Time je klasni neprijatelj bio teško pogoden, ali u partiji i oko partije u to vrijeme podgli su glave razni karijeristi, frakcionaši, trockisti itd. misleći, da je sada došlo vrijeme, da dohvate partiju u svoje ruke, da je unutarnjim grupaškim i frakcijskim borbama razbiju i upropaste...«⁷³

Na osnovi takvih ocjena same KPJ, na XVIII. kongresu KPSS održanom od 10. do 21. ožujka 1939. godine visoki partijski funkcionar D. Z. Manuilski u svom referatu dao je tešku ocjenu situacije u KPJ. On je rekao da »ponovno zaoštravanje agrarne krize, naročito u SAD, Poljskoj, Rumuniji, Jugoslaviji i Mađarskoj doveli su k još većem raskolu u selu, pretvarajući milijune seljaka u paupere...«⁷⁴ U nastavku je još dodao: »U cilju potkopa komunističkog po-

⁷² Isto, 173.

⁷³ »Proleter«, br. 1, maj 1939.

⁷⁴ XVIII. sjezd Vsesojuznoj kommunističkoj partiji (b) 10—21. marta 1939. Stenografičeski otčet. Moskva, 1939, 47.

kreta fašističko-trockistički špijuni pokušali su da unjedre u neke komunističke partije 'frakcije' i 'grupašenje', da raspale frakcijske borbe. Najnečistija u tome smislu pokazala se poljska partija, u čije su rukovodstvo pronikli poljski fašisti. Ti otpadnici pokušali su privući partiju na put pomaganja fašističkog puča Pilsudskog u svibnju 1926. godine. Kad to nisu uspjeli, oni su se kajali zbog 'svibanjske' greške, igrali su pred Kominternom komediju samokritike, varajući je tako kao što su varali svojevremeno Kominternu..., policijski 'frakcionaši' iz mađarske i jugoslavenske partije...«⁷⁵

To isto potvrđuje Josip Broz Tito u svojem referatu povodom četrdesete godišnjice osnivanja i rada KPJ (19. IV. 1959): »... Kominterna je u pogledu naše Partije skoro bila spremna da učini jednu katastrofalnu grešku, kao što je to uradila u pogledu nekih drugih partija. Pogrešno ocjenjujući stanje u našoj Partiji kroz stanje rukovodstva u emigraciji, i ne konzultujući uopšte partijske organizacije u zemlji, Kominterna je ozbiljno razmatrala pitanje raspuštanja naše Partije, i to baš u momentu kad je ona već bila stala na noge, i kada je novo rukovodstvo činilo ozbiljne napore i već postiglo znatne rezultate u svojim nastojanjima da Partija postane važan politički faktor u zemlji i da se organizaciono konsoliduje. Ali u to vrijeme se u odnosima sa drugim partijama sve očitije ispoljavao birokratski i šematski odnos Kominterne. U stvari Staljin je u vrijeme velikih procesa u Sovjetskom Savezu vodio preko Kominterne prema drugim partijama takvu politiku koja je uništavala revolucionarni lik komunista i stvarala tip komuniste beskičmenjaka. Tada su se počeli ozbiljnije izopačavati principi i duh koji je Lenjin unio u rad Kominterne. Ta politika nanijela je ogromne štete mnogim partijama, a to se jasno pokazalo u vrijeme fašističke agresije, u onim sudbonosnim danima po njihove zemlje, kada je trebalo da one ispolje svoju političku samostalnost, svoju povezanost s masama i voju idejnu zrelost, kada je trebalo da organiziraju narod u borbu protiv okupatora i da se stave na čelo te borbe...«⁷⁶

Z A K L J U Č A K

Na kraju treba reći: životni i borbeni put rukovodilaca KPJ nije bio posipan ružama, bio je težak, složen, kao što su ilegalne prilike bile teške i složene. Zajedno s Partijom oni su tražili bolje puteve rješenja mnogih pitanja, zajedno s Partijom su grijesili. Ali im se ne može staviti pod sumnju iskrena vjera u pobjedu socijalizma, u SSSR, u Staljina, u Kominternu. Ne može se staviti pod sumnju njihov internacionalizam i zasluge koje su imali za ostvarenje socijalizma u svojoj zemlji.

Činjenice danas dokazuju da su optužbe protiv njih, zbog kojih su bili uhapšeni, mučeni i ubijani, kao »špijuni«, kao »trockisti«, kao »izdajice«, kao »gestapovci« itd neosnovane, izmišljene, a procesi inscenirani. Prema tome, danas je dokazana njihova nevinost. U rezultatu zločinačke politike Staljina KPJ je od osam sekretara CK KPJ (Filip Filipović, Sima Marković, Triša Kackerović, Đuka Cvijić, Jovan Mališić, Antun Mavrak, Josip Čizinsky Gorkić i Josip

⁷⁵ Isto/Podcrtao I. O.

⁷⁶ Josip Broz Tito, Četrdeset godina revolucionarne borbe Komunističke partije Jugoslavije. Zbornik: »Josip Broz Tito, Radnička klasa i Savez komunista Jugoslavije (1926—1977). Sarajevo 1982, knj. 2, 336—337.

Broz Tito) izgubila šest sekretara. Za njihovu smrt kriv je Staljin, kriva je staljinska politika sumnje, politika terora i ubistava.

Razobličavanje danas staljinskih nedjela u Sovjetskom Savezu, na primjedu jugoslavenskih partijskih rukovodilaca činimo to zbog toga da se znade istina, »istina revolucije« kako reče Antonio Gramši, da se nedjela i greške ne bi više nigdje ponovile. Rehabilitiranje danas ljudi, komuniste koji su stradali i nestali u staljinovim čistkama mi rehabilitiramo i samu ideju socijalizma na koju je zbog Staljina pala sjena.

РЕЗЮМЕ

СТАЛИНСКАЯ РАСПРАВА С ЮГОСЛАВСКИМ ПАРТИЙНЫМ РУКОВОДСТВОМ Б СССР

Иван ОЧАК

Настоящая работа является частью большой монографией, посвященной вопросу о сталинских чистках среди югославской эмиграции в СССР между двумя войнами.

Б работе отмечается, что этот вопрос был длительное время под запретом в Югославии и в СССР, и лишь XX съезд КПСС 1956 г. и секретный реферат первого секретаря ЦК КПСС Н. С. Хрущева, раскрыли истину о сталинских бесчинствах и расправах с советскими и иностранными коммунистами. В следствие берзо этого эта тема впервые ставится в югославской и советской историографии.

Б вводной части работы рассматривается вопрос о системе партийных чисток в КПСС. Дело в том, что со Второго конгресса Коммунистического интернационала с 1920 года в КПСС систематически происходили партийные чистки. Целью этих чисток было ослобождение рядов Партии от людей, «которые не оправдали высокое эзвание членов партии», то есть недостойных ее членов. Эти чистки, как система проводились не только в рядах КПСС, но и в других иностранных коммунистических партий, а среди них и в КПЮ. Б работе рассматривается детально положительное отношение ЦК КПЮ к вопросам чисток в рядах членов КПЮ. Между тем, эти чистки не имели ничего общего с чистками, которые иробогул И. Б. Сталин со второй половине 30-х годов. Б сталинских чистках 30-х годов, которые можно наэвать кровавыми потому ликвидировано почти всё партийное руководство КПЮ. Были физически ликвидированы следующие первые секретари ЦК КПЮ: Филип Филипович, Сима Маркович, Джука Цвиич, Иован Малишич, Антун Маврак и Иосип Чижинский (Горкич). Это были не только секретари, но и самые старшие члены ПКЮ. В работе даны их биографии и подробности их кончины. Следовательно, из восьми секре-

тарей ЦК КПЮ, между двумя войнами, в кровавых сталинских чистках ликвидировано шесть. (Остались в живых только Триша Кацлерович и Иосип Броз Тито).

Репрессированных обвиняли в троцкизме, в шпионаже в пользу империалистических держав, в предательстве Партии и Родины, в сотрудничестве с Гестапо и т. д. Все эти обвинения были отброшены на Двадцатом съезде КПСС: репрессированные были посмертно полностью реабилитированы, как преданные интернационалисты и искренние борцы за идеи социализма и коммунизма.

В период сталинских чисток 1938 года была попытка обвинить наследника генерального секретаря ЦК КПЮ И. Чижинского — Иосипа Броз Тито. Но, ему удалось освободиться обвинения и этой попытки.

В конце 30-х годов была еще одна коварная попытка: ликвидировать, т. е. распустить КПЮ. Её ждала такая жалкая участь, как КП Польше и др., которые были в то время распущены. Лишь благодаря энергичному сопротивлению и борьбе Иосипа Броза Тита, КПЮ была спасена от сталинской ликвидации и распуска и могла поднять народ в освободительное движение, и в конце успешной победы, начать строительство социализма в стране.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

ZAVOD ZA HRVATSNU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
ИНСТИТУТ ХОРВАТСКОЙ ИСТОРИИ

RADOVI

VOL. 21

ZAGREB

1988.

RADOVI

VOL. 21

str. 1—296

Zagreb 1988.

FILOZOFSKI FAKULTET ZAGREB - HUMANISTIČKE I DRUŠTVENE ZNANOSTI

Izdavač: ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST

UREDNIČKI ODBOR

Branka BOBAN, Zagreb, Mirjana GROSS, Zagreb, Josip LUČIĆ, Zagreb, Marijan MATICKA, Zagreb, Ivan OČAK, Zagreb, Tomislav RAUKAR, Zagreb, Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Josip LUČIĆ, Zagreb

Adresa uredništva: Filozofski fakultet Zagreb — Humanističke i društvene znanosti, Zagreb, Krčka 1

Časopis izlazi jednom godišnje

Cijena ovog broja iznosi 4.000 din

Izдавanje časopisa sufinancira Samoupravna interesna zajednica za znanstveni rad SR Hrvatske - VII.

Rješenjem Republičkog komiteta za prosvjetu, kulturu, fizičku i tehničku kulturu SR Hrvatske br. 6859/1 od 5. X. 1982. časopis »Radovi« oslobođen je plaćanja poreza na promet proizvoda.

Časopis je registriran u Republičkom komitetu za informacije SR Hrvatske pod br. UP-547/2 — 84 — 1984.

R A D O V I 21

Za izdavača
dr. Nikša Stančić

Tehnički urednik
Franjo Čuješ

S U R A D N I C I U O V O M B R O J U

AGIČIĆ DAMIR, prof. Davor

ANTOLJAK dr. STJEPAN, Zaj.eva 15, Zagreb

BERTOŠA SLAVEN, student, Filozofski fakultet, Zagreb

BUDAK mr. NEVEN, Filozofski fakultet, Zagreb

ČORALIĆ LOVORKA, student Filozofski fakultet, Zagreb

JELIĆ-BUTIĆ dr. FIKRETA, Institut za radnički pokret, Zagreb

JURIŠIĆ mr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

KARAMAN dr. IGOR, Ružmarinka 5, Zagreb

LUČIĆ dr. JOSIP, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

MATICKA dr. MARIJAN, docent Filozofski fakultet, Zagreb

MIJATOVIĆ ANĐEJKO, profesor, Susedgrad, Zagreb

MIROŠEVIĆ mr. FRANKO, Zavod za prosvjetno-pedagošku službu Zagreb

OČAK dr. IVAN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

PAVLIČEVIĆ dr. DRAGUTIN, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

SEKULIĆ ANTE, prof. Zagreb

VRANJEŠ-ŠOLJAN dr. BOŽENA, Zavod za hrvatsku povijest FF, Zagreb

WOJTISKA HENRYH, Varšava, Poljska

ŽIVKOVIĆ dr. PAVAO, Filozofski fakultet, Zadar
